

Orta Çağ Batı Düşüncesinde Hıristiyanlık -Siyaset İlişkinine Genel Bir Bakış

Celal BÜYÜK*

ABSTRACT

The religion-politics relation is one of the problems preserving their importance during the history. This case has also preserved its importance in the Christian world since its beginning. The religion factor has been taken into application for the legalization of the power as seen in the case of middle age Christianity.

In this study, we will try to examine the relations of the early times and middle age Christianity with the government and power as philosophically.

Keywords: Christianity, Middle Age, religion, politics, state.

Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun, egemenlik alanına giren topraklar üzerinde ortaya çıkmış bir inanç sistemi olarak, başlangıçtan itibaren, kendi tanrısal anlayışı ile kendi dışındaki bir başka inanç sistemine dayanan dünyevi iktidar arasındaki ilişkilerin niteliği üzerinde durmak zorunda kalmıştır. Nitekim Hıristiyanların, başlangıçta, Roma devletinin kendi toplumlarındaki ruhani sorunlara karışmamasını istediklerini görmekteyiz.

Hıristiyanlık, ilk zamanlarda, insanlara sadece manevi açıdan etki etmek iddiasındaydı. Dolayısıyla ne hukuki ne de siyasi bir amacı vardı. Onun gerçek amacı, siyasî ve sosyal devrimler yapmak değil, vicdanları doğru yola sevk etmektir.¹

Bu yüzden Hz. İsa, dönemindeki haksızlıkları eleştirmiş, sıkıntı çekenlerin problemlerini çözmeye çalışmış, fakat hiçbir haksızlığın olmadığı bir toplumsal düzen üzerinde pek durmamıştı. Çünkü önemli olan dünya düzeni değil, ruhun ait olduğu Tanrı'nın düzeniydi. O, kavimlerle sınırlı dini inançları evrenselleştirerek din ve inancın insanlığa ait olduğu düşüncesini getirmiştir. Bu bağlamda onun, devlete ait hükümler getirmediği bilinmektedir.² Onun getirdiği hükümler, daha ziyade toplumda ahlâkı yaymakla ilgiliydi. Bu yüzden Hıristiyanlık, vahye dayalı bir dünya görüşüne sahip olmadığı için, Roma düşüncesini ödünç almak durumunda kalmış, daha sonra bu düşünceden ayrıntılı bir teoloji ve metafizik oluşturmuştur.³

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, cbuyuk@atauni.edu.tr

1 M. Ali Ağaoğulları-Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, Ankara, 1991, s.112.

2 Süleyman Akdemir, **Sosyal Denge I; Devlet Yapısının Tarihi Seyri**, İstanbul, 1990, s.52.

3 Nakib el-Attas, **İslam Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi**, çev. M. Erol Kılıç, İstanbul, 1995, s.56.

Hz. İsa, “Sezar’ın hakkını Sezar’a, Tanrı’nın hakkını da Tanrıya verin” (Matta, 22: 21; Markos, 12: 16-17; Luka, 24-25) derken Hristiyanlığa gelinceye kadar var olmayan bir siyasî ve dinî iktidar ayrımını oluşturmuş bulunuyordu.⁴ Onun dönemindeki Hristiyanlığın, siyasî iktidar karşısındaki ilk tavrının bir tür pasifizm olduğu söylenebilir. Bu anlayışın, Roma egemenliği altında geçen ilk yüzyıllar içinde siyasî işlerden uzak kalarak Hristiyan toplumu koruma düşüncesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Hristiyanlığın iki önemli siması kabul edilen Pavlus ve Petrus’un dünyevî iktidar karşısındaki görüşlerinin, pasiflikten sıyrılıp her türlü otoriteye itaat etme noktasına vardığını görmekteyiz. Pavlus ve Petrus, Roma’nın düşmanlığını çekmemek için ellerinden geleni yapmış ve dünya işlerine karışılmayacağını, bu işlerin krallar ve imparatorlara bırakıldığını anlatmaya çalışmışlardır.⁵ Pavlus, yeryüzündeki eşitsizliklerin ve bundan kaynaklanan hiyerarşik ilişkilerin bedene göre olduğunu vurgulamaktadır. Yani kulluk, kölelik ve bağımlılık, maddi dünyaya göre tanımlanmaktadır. Kurtuluş ve özgürlük manevî dünyada yani, Tanrı katındadır. (Efesoslulara, 6:5-9) Nitekim Pavlus şöyle demiştir: “Herkes üzerinde olan yönetime boyun eğsin; çünkü Tanrı tarafından olmayan yönetim yoktur ve var olanlar, Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu yüzden yönetime karşı koyan, Tanrı’nın düzenine karşı gelmiş olur ve karşı gelenler yargılanırlar. Yönetim senin iyiliğin için Tanrı’nın hizmetindedir. Ama kötü olanı yaparsan kork. Yönetim, kılıcı boş yere taşımıyor; kötülük yapanın üzerine Tanrı’nın gazabını salacak olan öç alıcı olarak Tanrı’nın hizmetindedir. Bunun için yalnız Tanrı’nın gazabı nedeniyle değil, vicdan nedeniyle de yönetime boyun eğmek gerekir. Vergi ödemenizin nedeni de budur. İşte yöneticiler, Tanrı’nın bu amaç için gayretle çalışan hizmetkarlarıdır.” (Romalılara: 13: 1-6) Siyasî iktidarın esas olarak Tanrı’ya ait olduğu ve kralların bu iktidarı, ancak Tanrı adına kullanabileceği inancı, Hristiyan toplumlara bu düşünceyle birlikte yerleşmiştir. Nitekim Pavlus’un yaşadığı dönemde, yeryüzündeki otoriteyi temsil eden imparatorlar “Kral-Tanrı” olarak görülmekteydi. Dolayısıyla imparatora ve mevcut siyasal yapıya itaat, dinî bir davranış sayılmaktaydı.⁶

Hristiyanlığın başlangıçta istediği tek şey, bağımsız olarak inançlarını serbestçe yerine getirebileceği bir ortama sahip olmaktı. Ancak, Roma imparatorluğunun zayıflamasıyla ortaya çıkan boşluğu doldurmaya çalışan kilise, zamanla siyasî iktidara üstünlüğünü de iddia etmeye başlamıştır. Devlet örgütünün dışında ve bağımsız bir otonomiye sahip olarak örgütlenen kilise, hem öğretisi hem de uygulama düzeyinde siyasî sistemin ya da bir başka deyişle iktidar kullanımının temel kurumlarından biri haline gelmiştir. Din kurumunun en önemli işlevi olan siyasî sistemin ya da somut olarak devlet iktidarının meşruiyetini sağlama, Hristiyanlığın yayıldığı yerlerde kilise tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır.⁷

4 Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, Ankara, 1987, s. 314.

5 Ağaogulları-Köker, a.g.e., s.108 vd.; Phyllis Doyle-Jonethan Cape, **A History of Political Thought**, London, 1949, s.55.

6 Şinasi Gündüz, **Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı**, Ankara, 2001, s.227.

7 Alaaddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara, 1990, s.280.

Hristiyanlığın Roma imparatorluğu içinde hızla yayılması ve imparator Constantın zamanında devletin siyasi ve askerî gücünü tehdit etmesiyle birlikte İmparator, siyasi liderliğin kendisinde kalması ve devlet işlerine karışmaması şartıyla Hristiyanlığı resmî din olarak kabul etmiş, dini liderliği de papaya bırakmıştı.⁸ Bundan sonra kilise, dinî alanın yanı sıra, siyasi ve sosyal alanda da etkisini göstermekte gecikmemiş ve mevcut sosyal doktrinleri kısa zamanda sarsmıştır. Hristiyanlığı ve kiliseyi tanıyan devlet, kilise normlarını ve hayatın manevi hedeflerini de tanımak zorunda kalmış ve kendi yapısını kilisenin yapısı ile bütünleştirmiştir.⁹

Hristiyan teolojisinin önemli isimlerinden biri olan Aurelius Augustinus, din, dünya ve toplumla ilgili Hristiyan görüşlerini bir dünya görüşü doğrultusunda sistemleştiren ve Hristiyan düşüncesini felsefi temellere oturtan ilk düşünür kabul edilmektedir.¹⁰ O, Hristiyan inancı ile klasik Yunan-Roma düşünüşünü uzlaştırmaya çalışmış, Stoacıların ve Platon'un görüşlerinden yararlanarak Antik felsefeyi Hristiyanlığın temeli yapmıştır.¹¹

O, iki türlü devlet kabul etmektedir: Dünya devleti, Tanrı Devleti.

Dünya devleti, acımasız, savaşçı ve baskıcıdır. Tanrı devletinde ise huzur, mutluluk ve adalet vardır.¹² Ona göre, Tanrı'nın otoritesi olmadan, devletin gayesi olan adaletin gerçekleşmesi imkansızdır.¹³ Augustinus, dünya devleti ile Tanrı devletini birbirinden ayırırken, bu iki devletin birbirlerinin tam karşıtı olduklarını ve birbirlerini dışladıklarını da belirtir. Buna karşılık o, yeryüzünde var olan değişik toplumlarda, bu iki devletin birbirinin içine girmiş şekilde uygulanmakta olduğunu da ifade eder.¹⁴ Ona göre insan, bedeniyle dünya devletine, ruhuyla da Tanrı devletine bağlıdır. Dünya ve Tanrı devleti kavramları, aynı zamanda iyi ve kötü yönetimleri simgeleyen kavramlardır. Bundan dolayı insanın görevi, kendini Tanrı devleti düzenini hazırlamak ve yer yüzünde kurulu düzeni, Hristiyan ilkelerine uygun olmak şartı ile kabul etmektir.¹⁵

Augustinus, ideal devlet olarak Tanrı devletini göstermekte, dünya devletinde insan arzularının, tanrısal devlette ise Tanrı sevgisinin hâkim olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden dini otoritenin dünyevi otoriteye üstün olduğuna inanmaktadır. O, Platoncu adalet kavramıyla Aristotelesçi iyi hayat anlayışını birleştirerek klasik devlet kuramına olan yaklaşımı Hristiyanlaştırmaktadır.¹⁶

8 Şenel, a.g.e., s.291; Gustav Mensching, **Dini Sosyoloji**, çev. Mehmet Aydın, Konya, 1994, s.128.

9 Mensching, a.g.e., s.129; Davut Dursun, **Din Bürokrasisi**; İstanbul, 1992, s.41.

10 Ağaoğulları- Köker, a.g.e., s.124.

11 Betül Çotuksöken, **Ortaçağ Yazıları**, İstanbul, 1993, s.14vd.; Şenel, a.g.e., s.307; Augustinusçu teoloji ile Platonculuk arasındaki ilişki hakkında geniş bilgi için bkz. Zeki Özcan, **Augustinus'ta Tanrı ve Yaratma**, İstanbul, 1999, s. 105-115.

12 Augustinus, **City of God**, arranged by G. Schlabach, <http://ccat.sas.upenn.edu/jod/augustine.html> (07.07.2004); Ernst Cassirer, **Devlet Efsanesi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, s.91

13 <http://ccat.sas.upenn.edu/jod/augustine.html> (07.07.2004).

14 <http://ccat.sas.upenn.edu/jod/augustine.html> (07.07.2004).

15 <http://ccat.sas.upenn.edu/jod/augustine.html> (07.07.2004); Gencay Şaylan, **Çağdaş Siyasal Sistemler**, Ankara, 1981, s.16.

16 William Ebenstein, **Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri**, çev. İsmet Özel, İstanbul, 1996, s.72vd.; Adnan Güriz, **Hukuk Felsefesi**, Ankara, 1987, s.181.

IV.yüzyıldan itibaren Hristiyanlığın hızla yayılmaya başlamasıyla birlikte, Avrupa'nın siyasî ve sosyal yapısında da köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Kuvvetli derebeyleri karşısında çok defa acze düşen kralların, papalardan yardım istemeleri, kilise otoritesinin artmasına yardımcı olmuştur.¹⁷ Kilise otoritesinin artmasına yardım eden bu tür olayların yanı sıra kilise, kendine resmî bir doktrin oluşturmaya başlamıştır. Ruhânî iktidarın dünyevî iktidara üstün olduğu şeklinde ifade edilen bu iddianın temeli, insandaki ruh-beden ilişkisine dayandırılıyordu. Bu dönemden sonra yerleşen inanca göre, dinsel iktidar ruhu, bedensel iktidar ise bedeni yönetir. Ruh, bedenden üstün olduğuna göre, siyasî iktidar da dinsel iktidara boyun eğmelidir.¹⁸ Dinî bağlamda Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi kilisedir. Dogmaya göre kilise, İsa'nın bedenidir ve onun başında bulunan papa, kutsal niteliği olan bir kişidir. Sezar ya da imparator ise, zaten dünyevî iktidar demek olan devletin başıdır. Buna göre Hristiyan dünyasında din ile devlet arasındaki ilişki, doğrudan kilise ile devlet arasındaki ilişki olmuştur. Tanrı'nın Sezar üzerinde mutlak egemen olduğunu öne süren Katolik mezhebinin bu temel anlayışı, kilisenin devlete göre üstün ve belirleyici bir konumda olmasını ifade etmektedir. Kilisenin, sadece ruhanî egemenlikle yetinmeyerek, ruhanî iktidarı kuvvetlendirmek amacıyla, dünyevî iktidara da sahip olma iddiası, zamanla papa ve imparatorların arasını açmıştır. Önceleri fikir alanında kalmış olan bu mücadele, giderek fiili bir kavga şekline dönüşmüştür.¹⁹

Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı ile birlikte Akdeniz çevresinde Roma Barışı da sona ermiştir. Bu yıkılışla birlikte, batıda "feodalite" diye adlandırılan yeni bir toplumsal-siyasî örgütlenme ortaya çıkmıştır. Bundan sonraki gelişmeler, Batı Avrupa'da Roma barışını yeniden kurmaya yönelik güçler arasındaki mücadeleleri yansıtmaktadır. Roma'nın mirasına sahip çıkmaya yönelik bu mücadelenin tarafları ise, Doğu Roma imparatorluğu, Cermen krallıkları ve kilisedir.²⁰

Roma imparatorluğu'nun Doğu ve Batı Roma imparatorluğu olarak ikiye bölünmesiyle birlikte din ve siyaset ilişkilerinin de iki farklı seyir içine girdiğini görmekteyiz. Batı Roma imparatorluğuna hâkim olan Katolik mezhebin siyasetle ilişkisi önceden de belirtildiği gibi, teokratik bir yönetim anlayışına bürünmüştür. Ortodoks mezhebin hâkim olduğu Doğu Roma yani Bizans pratiğinde ise devlet, bütün gücüyle dine hâkimdir. Bu anlayışa göre gökte nasıl tek bir devlet varsa, yeryüzünde de Tanrı'nın tek bir vekili yani imparator vardır. Buna göre Tanrı'nın yeryüzündeki tek temsilcisi olan imparator, hem dini hem de yönetimi elinde tutmaktaydı. O, hem devlet işlerinin hem de din işlerinin başkanıydı. Buna "sezaro-papizm" de denilmektedir. Bu anlayışta din, devlete bağlıdır. Patrik, imparatorun dünyevî iktidarını ve siyasî kararlarını destekler. Buna karşılık olarak imparator, kiliseyi korur ve kilisenin resmi

17 Bülent Daver, *Siyasal Bilime Giriş*, Ankara, 1968, s.10.

18 Kışlalı, *a.g.e.*, s.315.

19 Daver, *a.g.e.*, s.10 vd.

20 Ağaoğulları- Köker, *a.g.e.*, s.154.

din görüşünü savunur. Bu anlayışta kilise, devletle birlikte vardır; fakat o, devletin dışında ya da üstünde değil, devlet düzeni içinde resmi bir kurum niteliğindedir.²¹

X. yüzyıla gelindiğinde kilise, Batı Avrupa'da ekonomik yönden en güçlü kurumlardan biri olmuştu. Buna karşılık Roma imparatorluğu döneminden sonra gelişen konumuna siyasî iktidar açısından baktığımızda, ekonomik gücüyle orantılı bir yerde olmadığı görülmektedir. Ekonomik bakımdan git- tikçe güçlenen kilisenin başına geçmek özellikle ileri gelen aristokrat aile- rin hedefleri arasına girmiştir.²²

Feodal toplumsal örgütlenmenin yerleştiği dönemde (X-XII.y.y.) siyasî düşünce, kilise ile dünyevi iktidar arasındaki ilişkinin yeniden belirlenmesi- ne yönelik olmuş ve bu süreç, kilisenin dünyevi iktidar üzerindeki egemenli- ğinin kurumsallaştırılması sonucunu doğurmuştur.

VII. Gregorius'un 1073'te papa olmasından sonra, kilisenin dünyevi iktidar üzerindeki üstünlük iddiaları daha açık ifade edilmeye başlanmıştır. Ona göre Hristiyanlığın ruhanî lideri papa, dünya üzerinde bir Hristiyan toplumunu kurmakla yükümlüdür. Papa, Petrus'un vekili sıfatıyla iman ve öğretisi ile ilgili sorunlarda son sözü söyleme yetkisine sahiptir. Ancak yine ona göre papanın egemenlik alanı, kilise ile sınırlı değildir. Krallar ya da dünyevi iktidar sahipleri, iktidarlarını Hristiyanlığın amaçları doğrultusunda kullanmakla yükümlüdürler ve bu nedenle onlar da, papanın otoritesine ve emirlerine bağlı olmak zorundadırlar.²³ Çünkü kralların iktidarları Tanrı tarafından verilmektedir. Dolayısıyla görevini yapmaktan başarısız olan kralın yönetme hakkı, papa tarafından alınabilir. Yine bu görüşe göre, imparatorların Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi oldukları şeklindeki inancın yanlışlığı ilan edilmiştir.

Kilisenin siyasî-idarî örgütlenmedeki rolünün artması ve bu otoriteye bağlı dinin bağımsızlaşması sonucu, siyasî sistem din karşısında bağımlı hale gelmiştir.

Orta Çağ düşüncesi, Hristiyanlığın etkisi altında kalmış ve büyük oranda Hristiyan teolojisi tartışmalarının yönlendirici izlerini taşımıştır. Hristiyanlığın bu etkisi, Eski Yunan felsefesinin, özellikle de Platon'un ve Aristoteles'in kavramlarının çizdiği bir çerçeveye sahiptir.²⁴ Bu dönem düşüncesi, Platon ve Aristoteles'in devlet görüşlerinden hareket ederek, onların fikirlerini Hristiyanlıkla uzlaştırmıştır.²⁵ Aristoteles'in yer ve gök varlıkları arasında yaptığı ayırım, Orta Çağ Hristiyan dünya görüşü tarafından da benimsenmiştir. Buna göre yer varlıkları, toprak, hava, su ve ateşten yani dört unsurdan oluşuyordu. Buna karşılık gök varlıkları, sahip oldukları beşinci unsur olan "ether"

21 Durmuş Hocaoğlu, **Laisizmden Milli Sekülerizme**, Ankara, 1995, s.116; Gündüz, a.g.e., s.228.

22 Ağaoğulları- Köker, a.g.e., s.174.

23 Ağaoğulları- Köker, a.g.e., s.176.

24 İlhan F. Akın, **Kamu Hukuku**, İstanbul, 1974, s.41 vd.

25 Çetin Özek, **Devlet ve Din**, İstanbul, Tarihsiz, s.42; Bünyamin Duran, **Sekülerleşme Krizi ve Bir Çıkış Yolu Arayışı**, İstanbul, 1996, s.29.

sayesinde, bu değişim ve bozulmalardan korunmuşlardır.²⁶ Bu düşünce, toplumun eşit olmayan ve hiyerarşik tabakalardan meydana geldiği yolundaki Orta Çağ anlayışını desteklemektedir.

Yine Orta Çağ siyasî düşüncesinin dayandığı bir diğer temel de Roma'nın hukuki ve siyasî kurumlarıdır. Bu noktalar göz önüne alındığında, Orta Çağ siyasî düşüncesini temsil eden bir çok düşünürün görüşleri, polis ya da kent devleti bağlamında geliştirilmiş kavramların, Hristiyanlığı temellendirmek üzere, başka bir tarihsel-toplumsal örgütlenme tarzı içinde yeniden yoğrulmasını içermektedir.²⁷

Orta Çağ siyasî düşüncesini belirleyen temalardan bir diğeri, ruhani ve dünyevi iktidarlar arasındaki ilişkinin bir kez daha, ama farklı bir biçimde düzenlenmiş olmasıydı. İki kılıç kuramı şeklinde ifade edilen bu anlayışla birlikte, kiliseye hem dünya işlerini idare etme, düzeni ve adaleti sağlama ve hem de ruhsal alanı yönetme yetkisi verilmiştir. Dünya işlerini idare etmeye yarayan maddi kılıç kralların eline verilmekle birlikte, krallar bu kılıcı kilisenin buyruklarına uygun olarak kullanmak zorunda bırakılmıştır.²⁸ Sonraki dönemlerde kilise, dini alanı aşarak dünyevi bir güç haline gelmiş, kendine özgü teokratik bir devletle donatılmış olarak, devlet iktidarı ile durmadan rekabet etmekten kaçınmamıştır.

Orta Çağ'da kilise, yalnızca dinî bir merkez olmakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal yaşamın her alanını düzenleyen total bir ideoloji konumunu almış ve ferdin yaşantısını, siyasî sistemleri ve ekonomik yapıyı da etkilemiştir.²⁹

Orta Çağ siyasî düşüncesinin ahlâk, din ve siyaset alanlarını birbirinden ayırmadığı ve dolayısıyla Hristiyanlığın evrensel bir din toplumunu amaçlayan ideallerine uygun olarak, Eski Yunan'ın polis içinde gerçekleştirebileceğini kabul ettiği "iyi yaşam" öğeleri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.³⁰

Bu dönemde yaşayan bir diğer düşünür Thomas Aquinas, Augustinus ile birlikte kilise öğretisinin geliştirilmesindeki iki düşünürden biri sayılmaktadır. Ona göre insanın özüne en uygun hayat tarzı, onun siyasî ve toplumsal bir varlık olarak yaşamasını mümkün kılan, toplumsal ve siyasî örgütlenmedir.³¹ İnsan, sadece aile içinde değil, komşularıyla birlikte devlet içinde ve bir hükümetin yönetimi altında yaşaması için yaratılmıştır.³² Ona göre devlet, kendi doğal özünde içkin olarak var olan amaçların peşinden koşar ve bu amaç da üyelerinin iyiliği, mutluluğu ve refahıdır. Dünyevi devlet, siyasî ve ahlâki amaçları bulunan bir beden ve canlı bir organizmadır. O, seleflerinden Augustinus'un "siyasi topluluklar, Adem ve Havva'nın işledikleri suçun

26 Aristoteles, **Metafizik**, çev. Ahmet Arslan, İstanbul, 1996, s.254; **Fizik**, çev. Saffet Babür, İstanbul, 1997, s.51 vd.

27 Ağaoğulları- Köker, **a.g.e.**, s.79.

28 Cassirer, **a.g.e.**, s.105.

29 Özek, **a.g.e.**, s.38.

30 Ağaoğulları-Köker, **a.g.e.**, s.79.

31 Ağaoğulları- Köker, **a.g.e.**, s.219.

32 Maurice Cranston, "**Aquinas**", Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefeleri, çev. N. Muallimoğlu, İstanbul, 1995, s.36.

sonucu ortaya çıkmış ve günaha karşı sun'î bir düzeltici olarak tasarlanmıştı" düşüncesini reddederek buna karşılık, Aristoteles'in "insan doğası gereği sosyal bir varlıktır"³³ anlayışını getirmiştir. O, insanların tek başlarına değil, birlikte yaşamalarının doğal bir zorunluluk olduğunu ve dolayısıyla siyasî iktidar kavramının, birlikte yaşama zorunluluğundan kaynaklandığını belirtmektedir.³⁴ Bir Aristotelesçi olarak o, devletin kaynağını insanın toplumsal yaşam içgüdüsünden çıkarmaktadır. Ona göre devlet, toplumsal hayatın güven içerisinde devamını sağlaması ve genel menfaate hizmet etmesi dolayısıyla Augustinus'un düşündüğü gibi bir şer değil, Tanrı ülkesinin eksik bir yansımasıdır.³⁵

Aquinas'a göre siyasî iktidarın kaynağı, Tanrı'dır. Fakat bu iktidarı kullanacak olanları, Tanrı değil toplum belirler. O, bütün siyasî iktidarın kaynağının Tanrı olduğunu vurgulamakla beraber bu iktidarın kullanımının dünyevi bir yönü olacağını belirtmektedir.³⁶ Egemenliğin Tanrı'ya ait olduğu ve Tanrı'nın bu egemenliği kullanmak üzere krallara devrettiği düşüncesinin doğal sonucu, kralların kendilerine devredilen egemenliği kullanırken birtakım sınırlar içinde kalmak zorunda olduklarıdır.³⁷ Aquinas, kralın Tanrı olmadığını, dolayısıyla ona ibadet edilemeyeceğini ancak, Tanrı tarafından iktidara yerleştirilmiş olduğunu, bu yüzden de meşru ve itaati hak etmiş bulunduğunu belirtir.³⁸ Kral, iktidarını Tanrı'dan almış olmakla birlikte, iktidarı sınırsız değildir. Yetkileri, tanrısal kaynaklı yasalarla sınırlıdır. Bu yasalar, yöneticilere, toplumu kendi çıkarına ve keyfi olarak değil, adil ve tanrısal yasalara uygun olarak yönetmesini tavsiye ederler.³⁹ Yani ona göre, yeryüzünde her şeyi düzenleyen ve Tanrı aklının yansıması olan ölümsüz ilahi yasalar vardır. İlahi yasalar, siyasî yöneticilerin uygulayacakları temel ve değişmez prensiplerdir. Ama bunlara ek olarak, tanrısal aklın insan aklında yansıması olarak belirlenmiş doğa yasaları ve bu yasalar ile ulaşılan beşeri yasalar vardır.⁴⁰

Aquinas'a göre insan, kendi varoluşu içinde, sorunlarının doğru çözüm yolları hakkında nihai bir karara varamaz; çünkü nihai ve mükemmel çözüm, insan aklının sınırlarını aşar. Bu nedenle evrendeki tüm varlıkları yöneten Tanrı'nın kurallarına gerek duymaktadır. Tanrısal yasayı ifade eden bu kuralları ise kendi aklı ile değil, ancak vahiy veya nakil yoluyla bildirilen buyruklara iman ederek kavrayabilir.⁴¹

O, Pavlus'un düşüncelerine yakın bir biçimde, kötü kralların dünyaya Tanrı'nın rızasıyla geldiklerini, amacının kötülere cezalandırmak, iyileri de sına-

33 Aristoteles, **Politika**, çev. Mete Tuncay, İstanbul, 1993, s.9.

34 Ebenstein, **a.g.e.**, s.97vd.

35 Ö. İlhan Akipek, **Devletler Hukuku**, Ankara, 1965, s.9 vd.

36 Akın, **a.g.e.**, s.57.

37 Kışlalı, **a.g.e.**, s.316.

38 Cassirer, **a.g.e.**, s.111.

39 Şenel, **a.g.e.**, s.335.

40 Murat Sarıca, **100 Soruda Siyasî Düşünce Tarihi**, İstanbul, 1993, s.43.

41 Vahdettin Başçı, "Aquino'lu Thomas'da Tanrı Anlayışı", *Felsefe Dünyası*, sayı: 7, Mart 2003, s.53; Ebenstein, **a.g.e.**, s.103.

mak olduğunu belirtir. Bu yüzden tiranları öldürmenin meşru olmadığını da kabul eden Aquinas, tiranlığa karşı yasaya uygun bir biçimde karşı konulması gerektiğini de belirtir.⁴²

Orta Çağ kilisesi, Aquinas'ın formüle ettiği devlet doktrininde, Tanrı'nın egemenliğini kurma yollarını gözlemlemekteydi.⁴³ Bu durumda devlete karşı itaat, bir Hristiyanlık görevi şeklinde algılanmaktaydı.

Genel anlamda Orta Çağ, Batı Roma yani Katolik Hristiyanlığında din-siyaset ilişkileri, dine bağlı devlet şeklinde formüle edilen "teokrazi" kavramı ile karşılanmaktadır. Orta Çağ'dan sonra kilisede reform ve bozulma hareketleri başlamıştır. Rakip dini gruplar ortaya çıkarak, kilise otoritesi dışında örgütlenme fırsatı bulmuşlardır. Reform hareketleri, dinin siyasî-ıdarî sistemdeki egemenliğini sarsarken, buna kilise karşıtı hareketler de katılmıştır. Toplumsal yapıda ortaya çıkan burjuva sınıfının yönetimde söz hakkı istemesi ve kiliseyi yönetimden dışlaması da lâik sistemlere doğru geçişi hızlandırmıştır.

Sonuç olarak Hristiyanlık, ilk dönemlerinde manevi yönü ağır basan bir görünüm arzlemekteydi. Bu dönemde Hristiyanlar, yönetimden uzak durarak kendi yaşam garantisini sağlama anlayışındayken, hâkim otoritenin yıkılmasıyla bu düşüncelerinden ayrılmak durumunda kalmışlardır. Yıkılan siyasi otorite boşluğunu dolduracak güçlerden biri olan Hristiyanlık, öte dünya mutluluğunu sağlamanın yanı sıra, bu dünya mutluluğunu da garanti etme çabalarına girişmiştir. Düşünce altyapısını, Eski Yunan'dan aldığı fikirlerle sağlamlaştıran Hristiyanlık, zamanla imparatorluğun teokratik bir din devleti haline gelmesine sebep olmuştur.

Orta Çağ'la birlikte yerleşen kilisenin üstünlüğü anlayışı, Yeni Çağ ve Aydınlanma dönemleri sonrası milli devletlerin kurulmasıyla zayıflamış, bunun yerini dinî ve siyasî otoritenin birbirinden ayrı egemenlik alanlarına sahip olduğu anlayışı almıştır.

42 Ağaoğulları-Köker, a.g.e., s. 231.

43 Mensching, a.g.e., s. 118 vd.